

UNENÄOJAHT

Kujuteldava Vaikse ookeani uurimine

Sisukord

Eessõna	7
1. Tühja ookeani läbi otsides	15
2. Kolm rajaleidjat	21
3. Hispaania maailm	27
4. Suur lõunamanner	43
5. Missiooniga mees	51
6. Hollandi vahemäng	63
7. Piraadid ja muud säärased	73
8. Kirjanikud löövad kampa	85
9. Koristustööd kaardil	99
10. Suur navigaator	117
11. Loodeväil	137
12. Hajasaared	161
13. Mere põhja vajunud manner	172
14. Ookeanikirjandus	182
Märkused	201
Märksõnaregister	205

Eessõna

Meresõidu ja maadeavastuste ajalugu on tulvil saladusi ja segadusi. Inimese püüdeid avastada teda ümbritsevat ja omakorda selle ümbrust on alati mõjutanud tema kujutlusvõime. Läbi sajandite ja igapäevaelu raskuste, hirmu rõõmutu ja ohtliku tuleviku ees pani ellujäämislootus inimese unistama paremast maailmast, viljakamast maast, stabiilsemast ja rahumeelsemast ühiskonnast. Arvati, et kusagil teispool vikerkaart asub õnnelikum ja ohutum maa.

Iga sugupõlv loob paratamatult omaenda unistused vastavalt sellele, mida eelmine sugupõlv saavutas või mis tal saavutamata jäi. Maitsi või meritsi teele asuv maadeavastaja võtab omas napolis pagasis kaasa teadmised, mis ta on saanud oma esivanematelt. Ja loomulikult kannab ta ka omaenda lootusi.

Ent kui usaldusväärsed need teadmised on? Kas iiri munk Püha Brendan avastas ikka Ameerika? Kas ta ikka asus oma lootsikuga Põhja-Atlandit ületama, seilas ümber Islandi ja nägi Põhja-Ameerika rannikut? Ning miks asus ta sellele teekonnale siis, kui teadaolevalt oli juba kuuekümnendates eluaastates? Rahvapärimuse järgi otsis ta pühakute töötatud maad.

Tema merereis sisaldab kõiki varaste maadeavastuste elemente. Olemas on põletav soov avastada, olgu siis enda või kellegi teise hüvanguks, tahe tundmatuid rahvaid moraalselt päästa ning ka üldisi teadmisi edendada. Tulemusena leitakse tundmatud paigad tulvil salapära ja legende, millesse tulevased sugupõlved uskuma hakkavad, ent mida nad enam uuesti leida ei suuda. Brendani puhul oli tegemist Sargasso mere ning käputäie saartega, sealhulgas ka ühega, mis osutus hiiglaslikuks magavaks kalaks. Ja tervik säilis hästi – muu hulgas ka gobeläänina – tähtsas kirjatöös pealkirjaga „*Navigatio Sancti Brendani*“.

Narratiivid, üha uuesti räägitud lood merereisidest, saavutuste analüüs ja tõenäolised lialdused mängivad kõik tähtsat rolli meresõidu ajaloos. Need hõlmavad lugusid või müüte salapärastest maadest, salapärastest ja nüüdseks kadunud saartest, utoopiatest, kus inimkond on loonud ideaalse ühiskonna, või düstooptest, kus inimkond avaldub oma süngemates värvides.

Salapärane maailm ümber Euroopa, Aafrika ja Aasia rahvaste avarus äkitselt, kui teele asus Christoph Kolumbus ja avastas esmalt mandri, mida ta pidas Aasia osaks. Kuid hispaanlane Balboa ületas Panama maakitsuse ja avastas hiiglasliku ookeani, mis sai hiljem nimeks Vaikne ookean ning oli sedavõrd paljutõotav, ent ka sedavõrd ohtlik, et maailma ajalugu muutus igaveseks. Keegi ei saanud rahu puhata, enne kui see oli läbi uuritud.

Teele asusid loendamatud meremehed, kes kannatasid ja piinlesid nii vaimselt kui füüsiliselt, surid skorbuuti või muudesse ebameeldivatesse haigustesse ning pidasid lõpuni vastu üksnes tänu usule, et kusagil on olemas mingi kauge maa. See võis neile tuua kuulsust ja rikkust, päästa nende ja ka teiste hinged või rikastada nende suverääni impeeriumit. Aga enamjaolt ei olnud seal midagi peale lõputu ookeani, nende mõistatusliku ja hirmuäratava vaenlase, mis aeg-ajalt lasi valla metsikud, raevukad ja hukatuslikud tormivalangud.

Avastuste läbikukkumist oli lihtne lahti seletada. Kui maad või saart, mida meresõitja otsis, ei leitud, siis võis põhjuseks olla varasemate teadete ebatäpsus, aga ka see, et mõni kataklüsm, näiteks maavärin või muu katastroof oli sundinud selle lainetesse vajuma. Vaiksel ookeanil on seda juhtunud omajagu, aga ka muudes maailma nurkades. Näiteks Bretagne'is olevat linn nimega Ys lainetesse vajunud ning vanade lugude järgi võib seda endiselt iga seitsme aasta tagant jõuluõhtul mõõna ajal silmata. Mõned väidavad, et vaiksetel öödel ja taas mõõna ajal võib vaikusel kuulda katedraali kellade tasast helinat. Ning see on kohalikku mütooloogiasse nii kõvasti juurdunud, et bretooni rahvuslased on sepistanud kõnekäänu: „Kui Ys taas tõuseb, hakkab Pariis vajuma.“

Aja jooksul on need lood läbi arutatud ja analüüsitud, nagu ka loendamatud rännumeeste ja maadeavastajate merereisid, mis võimaldasid

meil meie maailma tundma ja mõistma õppida. Hiiglasliku Vaikse ookeani lugu lisandus hiljem, sest see oli nii kaugel Euroopast, kus filosoofid, geograafid ja kartograafid püüdsid oma maailmast täielikku pilti kokku panna.

Selle kallastelt leiti müüte nii Aasiast, Ameerikast kui ka selle paljudelt saartelt. Neid on analüüsitud ja kokku pandud, tõlgendatud kui inimkonna püüdu avastada mustreid maailma tekkes ning paljude Vaikse ookeani ja muude kantide erinevates tsivilisatsioonides. Meresõitjate lugusid, aruandeid ja päevikuid on ümber trükitud, märkustega varustatud ja läbi arutletud. Kirjutatud on maadeuurijate iseloomust, kultuuride kokkupõrkest, kohalikes kultuurides eurooplaste sissetungi tõttu tekkinud muudatustest, koloniseerimisest ja muudatustest, mis tulenesid põliselanike otsustavast soovist oma kultuuri kaitsta, postkolonialismist, kristlike misjonäride ja teistegi rollist muutuste toomisel. Neist saab kokku hiiglasliku lugemisvara, mis kasvab endiselt, sest uusi uurimisvaldkondi tekib muudkui juurde.

See raamat pakub ülevaate uskumustest ja lootustest, mis viisid mõned neist meresõitjatest suurele ookeanile. Tänapäeva arenenud tehnoloogia, raadioside, kajaloodide, kõikvõimalike elektroonikaseadmete ning vahetu ja piiramatu kommunikatsiooni ajastul ei ole lihtne aru saada, mida tähendas kahe- või kolmesaja aasta eest asuda avastusretkele. Laevad olid väikesed, tulvil inimesi, loomi ja kaupu. Kitsad kajutid, mis polnud palju suuremad kapist, jäid ohvitseridele ja ka teadlastele, kui nad kaasas olid. Meremehed magasid võrkiikedes, mis olid enamjaolt köitest tehtud, rippusid konksude otsas ja mida kasutati kordamööda, vastavalt sellele, kelle vahetus lõppes ja kelle oma algas. Õhkkond laevateki all oli rusuv, pidevalt niiske, haises mädaneva toidu ja uriini järele ning mehed eelistasid sageli magada laevatekil kas köiepuntras või mõnel vanal purjenartsul. Haiged hallitasid teki all omaenda haisu sees, mädanevatest kaltsudest ja õlgedest madratsitel ning surid kas skorbuuti või gangreeni.

Ajal, mil konservikarpe ja külmkappe ei tuntud, tekitas toidu säilitamine palju probleeme. Tekil hoiti ajutistes sulgudes elusloomi, näiteks lehma ja sigu, ja neid tapeti järjest vastavalt vajadusele, mis peatselt ka

tekkis. Trümmis hoitavad jahud ja kuivatatud köögiviljad läksid kiiresti tõuke, prussakaid, hiiri ja rotte täis, kes omakorda paljunesid ja võtsid laevas võimust, kuni said ka ise inimeste roaks ja keedeti rokaks, mis mõne aja pärast moodustaski iga söögikorra põhiosa. Sadamates või lahekestes, kui neid leiti, sai toidukraami ja iseäranis värsket joogivett hankida. C-vitamiini puudusest tingitud kardetud haiguse skorbuudi põhjustajaks arvati pikka aega olevat laevatekialune haisev õhk (mis oli sama halb kui vangidel oma kongides) ning üldine „maaõhu“ puudumine. Seetõttu olid randumised, olgugi lühidad, meeste jaoks võimalus minna kaldale ja hingata värsket õhku, mis sageli oli tulvil eksootiliste taimede ja lillede lõhnu. See oli suur kergendus ning võimendas veelgi kaugete „eksootiliste“ maade kasvavat kuvandit.

Neid peatusi hindasid alati ka ohvitserid, kes said kontrollida kooridinaate, mõõtes päikese ja kuu asukohta. Ebakindlus oli valitsenud kõiki nende navigeerimisotsuseid juba alates sadamast lahkumisest, kui lähtepunkt silmapiiri taha kadus. Et teed leida, tegid nad mõõtmisi mitu korda päevas, võrdlesid üksteise andmeid ja märkisid need laeva logiraamatusse. Aga nad töötasid pidevalt kõikuval tekil, mis tegi ülesande vaevaliseks ja ärritavaks, eriti kui taevas oli pilves või puhkes torm. Pealegi ajasid neid kursilt kõrvale hoovused, mille tugevust ja jõudu oli raske hinnata. Seetõttu olid arvutused sageli ekslikud ja vead kogunesid, sest iga päeva töö pidi põhinema eelmise päeva tulemustel. Navigaatorid olid seetõttu rõõmsad, kui said vaatlusi läbi viia maa peal. Aeg-ajalt panid nad püsti isegi ajutise observatooriumi. Siis sai välja võtta kaardid, et kurssi hinnata ja kontrollida ning teha kindlaks, kas maabuti juba mõnele umbkaudselt kaardile kantud maatükile või avastati midagi uut. Kahjuks olid hinnangud enamjaolt ähmased, sest varasemad kaardid olid ebatäpsed. Nii et see, mis nad nüüd paberile panid ja pärast oma ülematele teatasid, sisaldas mitmeid ebatäpsusi ja koondas ka eelkäijate vigu.

Hiljem uurisid nende tööd geograafid ja kartograafid, kes püüdsid teateid kokku viia selle vähesega, mis külastatud piirkondade kohta juba teada oli. Aga kodusadamasse jõudnud meremehed praelisid igaühele, kes kuulata maldas, raskustest, mida nad olid pidanud ületama, ja suurtest avastustest, mis nad kaugetes paikades olid teinud. Nende

kirjeldused eksootilistest saartest, leitud imedest ja paikade rikkusest muutusid aegamööda järjest uhkemaks ning kuulajad täitsid nende klaasid uuesti. Neid kuulnud geograafid kuulutasid mõned neist lugudest väljamõeldiseks, aga küllaltki paljud läksid läbi ja hakkasid moonutama kujunenud kuvandeid. Meremeeste kirjeldused jõudsid ka kirjanikeni, kes kasutasid neid oma lennukates juttudes või löid nende põhjal teoseid, mida lugejad võtsid sulatõena. Need olid tänapäeva reporterite ja romaanikirjanike eelkäijad. Aga need lood tekitasid segadusseajava maailma, mis sundis teisi otsima olematuid paiku keset hiiglookeani. Kulus palju aastaid, enne kui suudeti koostada tõesed ja usaldusväärsed kaardid – see oli aeglane protsess, mis maksis palju elusid ja hävitas palju lootusi.

See raamat annab ülevaate olematute või mujal asuvate maailmade otsingutest Vaiksel ookeanil. Vaatleme laiemalt mõnesid vanu müüte ja traditsioone, mida varased maadeuurijad taaselustasid ja kasutasid. Neid kombineeriti uskumustega, mis andsid muu hulgas reisiimpulsi hispaanlastele, keda ajendas lootus ristida või vallutada kaugete maade elanikke. Ja kui Vaikse ookeani maailm Euroopas paremini tuntuks sai ja sellest rohkem rääkima hakati, ajendasid need uskumused, teated ja lood juba ka selliseid otsustavaid ja läbimõeldult tegutsevaid maadeuurijaid nagu näiteks James Cook. Taustal tegutsesid pidevalt ka teadlased ja kartograafid, samuti kirjanikud, kes töötasid palavikuliselt ja aegajalt keerasid ka vinti üle, et rahuldada koduste lugejate kasvava massi uudishimu.